

1. Történelmi háttere

Mária Terézia és II. József tevékenysége

- A **felvilágosult abszolutista Habsburg uralkodók** intézkedései (pl. türelmi rendelet, úrbérrendezés, Ratio Educationis, cenzúra lazítása) **elősegítették a felvilágosodás** eszméinek befogadását
- Külföldön a polgárság körében, itthon (mivel városban csak a nép 5%-a élt) a **nemesek között terjedtek az új eszmék**
- A Mária Terézia-féle **Magyar Testőrség**ben részt vevő nemesek
 - ➔ ráeszméltek a magyar körülmények elmaradottságára
 - ➔ megismerkedtek a **francia műveltséggel**
 - ➔ saját gyermekeiknek is **korszerű neveltetést** akartak, amit a **piarista rendben** találtak meg
 - ➔ közülük kerültek ki az ún. **testőrírók** (pl. Besenyei György), akik a magyar nyelv és irodalom műveléséért dolgoztak

Definíciók

- Jozefinisták – II. József hívei
- jakobinusok – egyenlőségpártiak
- türelmi rendelet – a vallásszabadság növelése
- Ratio Educationis – népoktatási rendszer alapjainak meghatározása
- úrbérrendezés – a jobbágyokkal végezhető robot mértékének szabályozása
- testőrírók – a Magyar Testőrség nyelvművelő tagjai

Irányzatok

- (A) **Jozefinisták** – kiálltak II. József mellett, népszerűtlen intézkedései (pl. nyelvrendelet) ellenére is
- (B) **Nemesi rendi ellenállók** – szélesebb jogokat követeltek az abszolutizmus ellen
- (C) **Nemesi reformerek és nem nemes értelmiségiek** (később: magyar jakobinusok) – a **feudalizmus eltörlésére, jogegyenlőségre** törekedtek

II. Lipót és I. Ferenc felvilágosulatlan abszolutizmusa

- Uralkodások alatt a felvilágosodás eredményei megtorpantak, **leállt a kulturális fejlődés**
- A jakobinus mozgalom vezetőit vagy kivégezték, vagy **börtönbe zárták** (pl. Kazinczy Ferenc, Batsányi János)
- Az újjító és nemzeti törekvések csak később, az **1800**-as évek elején indultak újra

2. Az irodalmi élet kialakulása

- A **nemzet fogalmát a magyar nyelvhez és irodalomhoz** kapcsolták
- A kor írói, költői **kapcsolatot kerestek egymással**
- Új nyomdákat alapítottak, a régieket bővítették

Körök

- Irodalmi társaságok** alakultak egy-egy nagy név körül **Bécsben és Kassán**
- Irodalmi szalon jött létre Pesten
- Önképző köröket alapítottak pozsonyi, pesti, **debreceni** (ti. Csokonai körül) diákok

Hírlapok és folyóiratok

- Olvasóik a városok csekély polgársága, és a felvilágosult nemesség és értelmiség
 - (A) A **Magyar Hírmondó** (Pozsony; **1780**) volt az **első magyar nyelvű újság**, bel- és külföldi hírekkel

- (B) A **Magyar Museum** (Kassa; szerk. Batsányi János) volt az **első magyar nyelvű folyóirat**, a nemesi ellenzék fő bázisa
- (C) Az **Orpheus** (Kassa; szerk. Kazinczy Ferenc, álneven) a szépirodalommal foglalkozott
- (D) A **Mindenes Gyűjtemény** (Komárom; szerk. Péczeli József) hasznos ismereteket terjesztett, főleg az alsóbb réteg és a nők körében volt népszerű
- (E) Az **Uránia** (Pest) irodalommal foglalkozott, elsősorban nőknek szólt

Stílusirányzatok

- A felvilágosodás korában **több stílus** élt egymás mellett, egymással keveredve. Ezek:
 - a megmaradt rokokó
 - az **uralkodó klasszicizmus**
 - később pedig a **szenzimentalizmus**
 - bizonyos alkognál a népiesség és a korai romantika is megjelent

3. Bessenyei György

- A reformokra törekvő nemesség első hangja
- Az irodalom középpontjába a magyar nyelvet állította

Definíció

- röpirat – pár oldaltól 50 oldalig terjedő nyomtatott mű, amelyben a szerző egy aktuális kérdésben (általában nyilvános vitában) foglal állást

Magarság (1778)

- Bessenyei az ehhez hasonló röpiratokban fejtette ki művelődési programját
- **Tartalma**
 - a **társadalom legfőbb feladata a közjó elérése**
 - a közjót a tudományok fejlesztésével érhetjük el
 - a tudományokat csak a többség nyelvén (ti. magyarul) lehet művelni
 - a **magyar nyelv fejlesztése** magával hozza az **egész nép művelődését**
 - fejleszteni kell a magyar nyelvet, hogy erre alkalmas legyen, ezt pedig irodalmi művek fordításával lehet elérni
- Tehát a **nemzeti nyelvet a közösség boldogságához**, nem pedig a nemzeti összetartozáshoz **köti**

Bessenyei György: Magarság (részlet)

Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta.

4. Batsányi János

- Úgy gondolja, hogy a költő (és minden ember) a haza érdekében végzett tetteivel bontakozathatja ki igazán személyiségét
- Költészete középpontjában a nemzet ügyei, a nyilvános beszéd, a jövő kérdései állnak

Definíciók

- epigramma – rövid, tömör költemény, melyben a tényt közlő expozíciót egy csattanós következtetés követi
- vátesz (látnok) vers – prófétai, látnok szerepben fellépő költő műve, saját közösségét (pl. nemzet) szólítja meg, de kiválasztottként magát a közösségnél feljebb valónak mutatja

A franciaországi változásokra (1789)

- **Retorikája**
 - Az **epigramma** szabályait követve a vers egyetlen, két részre tagolható mondatból épül fel
 - Először külön (*Nemzetek, országok*, majd *Ti is*), majd a vers végén együttesen **szólít cselekvésre**
 - Az, hogy a valódi mondanivalót, a **főmondatot késlelteti**, növeli az mű érzelmi feszültségét
- **Tartalma**
 - **szembeállítja a népet a királlyal**: a királyi hatalom Istentől való eredetét (ahogy azt az uralkodók hirdették) **megkérdőjelezi**, és ennek visszavételét természetesnek állítja be
 - a 4.-5. sor (*Nyakatokról eddig le nem rázhatátok; Ti is, kiknek vérét a természet kéri*) azt jelzi, a rabságba taszított **népnek van remény**, a királyoknak viszont félnivalójuk van

Metaforák a szövegben

- rút kelepce, kötél, vas iga – rabság jelképei
- jobbágy – alattvaló
- felszentelt hóhéri – király

- Látnoki (vátesz) szerep
 - A vers olyan, mintha nyilvános beszédnek írták volna, ahol a felszólaló a néppel szimpatizál
 - A szerző nem csak a múlt és a jelen eseményeit tárgyalja, hanem a jövőre nézve is biztos tényekkel rendelkezik

5. Kazinczy Ferenc

- 1788-ban társaival megalapította a Magyar Museumot, majd egy szám után kiszállt és két évvel később saját folyóiratot (Orpheus) alapított

Az irodalomszervező

- A Martinovics-féle összeesküvés után bebörtönözték
- Mivel még nem volt kiforrott irodalmi élet, szabadulása után kiterjedt levelezést folytatott az írókkal, így terjesztette eszméit
- A szerzők először hozzá küldték műveiket, amiket elbírált, majd rájuk más szerzőknek is felhívta

Stíluseszmény

- Szemléletét a klasszicizmus határozta meg, melyet ő "fentebb stílus"-nak nevezett
- Eszerint az irodalomban nincs helye a köznap, megszokott nyelvhasználatnak, hanem választékosságra és emelkedettségre van szükség
- Ennek jegyében keményen kritizálta Csokonait, Kölcseyt és Berzsenyit is

A nyelvújító

- A stíluseszmény miatt (is) szükségét érezte a magyar szókincs bővítésének, melyet egy szűk, tudós kör feladatának tekintett, legjobb eszköznek pedig a más nyelvekből való fordítást
- A mozgalom kezdetét a *Tövisek és virágok* c. epigrammakötete jelentette, melyre a nyelvújítás ellenzői a *Mondolat* c. gúnyirattal válaszoltak
- A nyelvújítás során mesterségesen tájszavak kerültek a köznyelvbe, illetve eddig nem használt szóösszetételeket alkottak

Definíciók

- ortológusok – nyelvújítás-ellenesek
- neológusok – nyelvújítás-pártiak

Fogságom naplója (1828) ... mondjuk ilyenre például nem emlékszem

- Önéletrajzi mű, melyben a Martinovics-féle összeesküvés miatt leült börtönévek eseményit foglalja össze
- Mivel a börtönévek után negyed évszázaddal később fejezte be művét, higgadtan, helyenként derűsen és nagyon szemléletesen írja le a rácsok mögött töltött időt